

(۳۲۹)

شکریم ادا کیا جاتا ہے اور مکتوب گرامی ذیل میں نذرِ قارئین کیا جاتا ہے۔

۴- دو آہنگ

ناشر : ادارہ اردو، حیدرآباد

مبصر : پروفیسر محمد رضا ملک اہوازی

بنام خداوند جان و خرد :

سرور گرانمایہ ، جناب آقای دکتر نجم الاسلام۔

استاد گرامی زبان و ادبیات اردو و زبان فارسی۔

خدمتتان سلام عرض می‌کنم ، از اینکه سرفرازم نموده، کتاب ”دو آہنگ“ خویش را بہ بندہ عنایت فرمودید ، بسیار بسیار سپاسگزارم ، نظر انتقادی این بندہ ناچیز را درباره ی آن استعلام فرمودہ اید، جانی کہ شما خود بہا بہ آب ہستید و امثال ما ہمچون تیمم و آنجا کہ آب است نیازی بہ تیمم نیست۔ باوجود این، امثال فرمانِ حضرت عالی را، گستاخی کردہ، کلمہ ی چند خدمتتان عرض می‌دارم۔ نخست آنکہ، نام کتاب بسیار بامسماست۔ اگرچہ خود در مقدمہ ی آن صاد قائم فرمودہ اید کہ آن را از جایی دیگر بہ عاریہ گرفتہ اید ، الحق کہ نام دو آہنگ در خورو شایستہ ی موضوع و مفاہیم و زبانہای کتاب می باشد ، ہر کس کتاب دو آہنگ را تا بہ آخر بخواند، یا بندہ ہم آواز خواہد شد۔

نکتہ ی دیگر، حسن انتخاب و گزینش حضرت عالی است از ادب یک ہزار سالہ ی ایران ، مفاہیمی و مضامینی کہ برگزیدہ اید ، صرف نظر از ادب نوع حماسی، حاوی اندیشہ های اسلامی در اشکال و انواع تفریلی، عرفانی و تعلیمی می باشد کہ البتہ بہ دلیل بہترینہا

(۳۳۰)

بودن ابیات انتخاب شده، می توان گفت که حضرت عالی در دریافت ادب فارسی به داشتن ذوق سلیم و شامی تیز دست یافته اید -

آنچه کار حضرت عالی را به ویژه از کارهای دیگران متمایز می سازد مطلب عموم است و آن برگرداندن اشعار و ابیات مذکور از فارسی به اردو در شکل منظوم است که البته دشواری این امر از چشم اهل فن و هنر پوشیده نیست - اوزان ابیات مطبوع است، و ازان ترجمه های شما نیز مطبوع - بنده خود منظوم ی بال جبرئیل علامه دکتر محمد اقبال لاهوری را به فارسی برگرداندم، اما به نثر، چرا که برگرداندن در شکل منظوم فردی ذوقنون می خواهد و ما را توان و ذوق این مطالب اخیر نبود، بقول شاعر -

کار هر بز نیست خرمن کوفتن

گاونر می خواهد و مرد کهن

که الحمد لله شما مرد کهن و ذوقنون می باشید صایه بر سر مانیز افکنید تا مانیز چون شما گردیم - مطلب چهارم انتقال کامل تمام زیباییها تصاویر، مفاهیم و مضامین اشعار فارسی مذکور به زبان اردو است که توسط جناب عالی با توانائی شگفتی به انجام رسیده است مگر یکی دو بیت که با عرض معذرت، جسارتاً در ذیل به استحضار شما رسانیده می شود :

در سخن بود بغیری چو به راهش دیدم

شد خجل گفت که احوال تو می پر میدم

غیر سے بات جو کرتے وہ ملا رستے میں

ہو کے شرمندہ کہا حال ترا پوچھا تھا

که در ترجمه، فعل ماضی استمراری به ماضی بعید اردو، موجب ناپدید شدن صنعت حسن تعلیل گشته است -

(۳۳۱)

البته، این احتمال هم است که بنده در فهم ترجمه‌ی اردو ی دوبیت مذکور، ناتوان بوده‌ام. خود بنده معنی بعضی از ابیات فارسی شعرای سبک هندی را که در این کتاب آمده، نمی دانستم که با استعانت از ترجمه شما دریافتم معلوم گشت که ادب فارسی را نزد اساتید زبردست، فاضل و کشته کار در ادب فارسی فرا گرفته اید.

و اما نکته آخر، قضاوت درباره اینکه ترجمه‌ی شما در یک فرد و شخص اردو زبان تا چه درجه موجب انگیزه شدن احساسات و تخیلات و تلمذ می گردد، امری است که دریافت آن از فهم و درک بنده ساخته نیست، چرا که این زبان مادری من نیست. با کمال شرمساری، داوری درباره‌ی آن را به عهده‌ی اهل زبان می گذارم همچنان که خودتان فرمودید به اهل شعر های دهلی و اکهنو که بهترین ناطقان و طوطیان شکر خای زبان اردو می باشند.

در پایان خلاصه‌ی دریافتهای خویش را همراه با شواهد از خود کتاب دو آهنگ در ذیل به استحضار می رسانم:

۱ - مفاهیم و مضامین بطور کامل از زبان فارسی به زبان اردو منتقل شده است.

۲ - تصاویر شعری تمام و کمال انتقال یافته است.

۳ - گاهگاهی از قوافی اصل اشعار در ترجمه بهره برداری شده است.

۴ - گاهگاهی مفهوم در اصل از قول اول شخص مفرد بوده که در ترجمه توسط مترجم با هنر مندی تمام به سوم شخص مفرد و یا اول شخص جمع بدل گشته است و مثال، بوت عثمان چالندهری به شماره ۱۸۳ در صفحه ۱۳۸، کتاب،

(۴۳۲)

کتاب : از بس کہ در کنار همی گیردش نگار
بگرفت بوی یار، رها کرد بوی طین
ترجم : کثرت سے ہم کنار رها چونکہ وہ نگار
مجھ میں ہے بوی یار گئی مجھ سے بوی طین

ہیست میرزا ولی، شماره ۲۲۹ صفحہ ۱۵۷

قاصد مہار رنجش جاناں بہ روی ما
شرمی بدار از دل ہر آرزوی ما
کہ در ترجمہ جمع متکلم مبدل بہ متکلم وحدہ گشتہ است۔
قاصد نہ منہ بہ رنجش جاناں کی بات لا
رکھ لے تو ہی مرے دل ہر آرزوی شرم
بیت شماره ۲۵۲ : ص ۱۶۹ از میرزا صائب تبریزی۔

سبک رواں بنہاں خانہٴ عدم رفتند

بر آستانہٴ چو نعلین مانسد قالبہا

کہ در ترجمہ آن، صیفی سوم شخص جمع، تبدیل بہ دوم
شخص جمع شدہ است کہ البتہ این خود نوعی ظرافت و ذوق است :

سبک روی سے نہاں خانہٴ عدم کو چلو

مثال نعل رکھو قالب آستانے ہر

۵۔ ہر از گاہی، ترجمہ عالی تر از اصل گشتہ است، برای مثال

دو بیت شعر در صفحات ۱۵۲، ۱۵۴ کہ از "مظہر می باشند۔

جان دادہ اند ہسکہ غریبان در این دیار

یک سنگ راہ نیست کہ لوح مزار نیست

در ترجمہ مفہومش زیبا تر و رساتر بیان شدہ :

تیری گلی میں کتنے مسافر ہوئے تباہ

اب سنگ راہ بھی نہیں ملتا مزار کو

(۴۳۳)

کی کسی پیشتر از وقت مقرر میرد
در شب هجر اجل کرد نگهبانی من
کم در ترجمہ -

کب کوئی وقت مقرر سے مرا ہے پہلے
ہجر کی رات اجل میری نگہبان رہی

۷۔ بعضی اوقات، حالت ترجمہ آزاد دیدہ می شود، یعنی نہ ترجمہ
تحت اللفظی است و نہ معمولی، بلکہ چیری فراتراز آن دو۔
حالت مذکور را در زبان فارسی اصطلاحاً ترجمہ آزاد می گویند،
برای مثال، نمونہ ہائی در ذیل نقل می کنیم۔
ص ۱۵۲، شعر مظهر۔

دماغ عشق نازک تر ز حسن است
ترا رنگ و مرا بو آفریندند

ترجمہ :

دماغ عشق نازک تر ہے ای حسن
تجھے رنگت، مجھے خوشبو ملی ہے۔

و شعر نظیری در ص ۱۰۲، بہ شماره (۴۴۰)

گر زہر کلبنی قسم را نمی نہی
جائی بندہ کہ نالہ بہ گوش چمن رسد

کہ در ترجمہ لفظ ”گوش با“ ظرافت خاصی حذف شدہ است۔
رکھتا نہیں چمن میں اگر تو میرا قفس
ایسی جگہ تو رکھ مرا نالہ چمن میں جائے

و بیت عرفی شہرازی در ص ۱۶۶ بہ شماره (۲۴۶)

گمان مبر کہ تو چون بگذری جہان بگذشت
ہزار شمع بکشتند و انجمن باقیست